

O'ZBEK TILIDAGI RAQAMLI MULOQOTNING LINGVOSTILISTIK MODELI

Mirzaaxmedova Yulduzxon Anvarovna
ADChTI

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tilidagi raqamli muloqotning lingvostilistik modeli xususidagi ba'zi mulohazalar tahlilga tortilgan. Bu jarayonni baholash ancha murakkab. Albatta, shu bilan birga muayyan holatlar borki, ularga ehtiyotkorlik bilan yondashish zarur. Xususan, Raqamli muloqot sharoitida til birliklarining funksional imkoniyatlari kengayib, emoji, stiker, kod-almashish, internet slengi, grafostilistik vositalar va boshqa multimodal resurslar foydalanuvchilarning kommunikativ xulq-atvori hamda ijtimoiy mansubligini ifodalovchi muhim lingvistik indikatorlarga aylanganligi xususida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: til, raqamli muloqot, mualliflik modeli, ekstralingvistik komponent, platforma, o'zaro qarashlar, munosabat natijalari

LINGUISTYLISTIC MODEL OF DIGITAL COMMUNICATION IN UZBEKISTAN

Mirzaaxmedova Yulduzxon Anvarovna
ASIFL

Abstract: This article analyzes certain observations regarding the linguostylistic model of digital communication in the Uzbek language. Evaluating this process is quite complex. Naturally, there are specific instances that require a cautious approach. In particular, the article discusses how the functional capabilities of linguistic units expand within the context of digital communication, and how elements such as emojis, stickers, code-switching, internet slang, graphostylistic devices, and other multimodal resources have become significant linguistic indicators reflecting users' communicative behavior and social affiliation.

Keywords: language, digital communication, authorship model, extralinguistic component, platform, mutual perspectives, outcomes of interaction

Kirish. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida insonlarning kommunikativ faoliyati sezilarli darajada o'zgardi. Ijtimoiy tarmoqlar, messengerlar va boshqa raqamli platformalar nafaqat yangi muloqot muhitini, balki yangi til hodisalarini ham shakllantirdi. Natijada, internet diskursi leksik, morfologik, sintaktik va pragmatik xususiyatlari bilan an'anaviy og'zaki hamda yozma nutqdan farqlanuvchi

alohida muloqot tizimiga aylandi. Shu sababli raqamli muloqotni tavsiflashda faqat alohida til birliklarini tahlil qilish yetarli emas. Mazkur jarayonni lingvistik, sotsiolingvistik, pragmatik va multimodal omillarning o'zaro bog'liqligi asosida kompleks model sifatida o'rganish talab etiladi.

Hozirgi kungacha olib borilgan tadqiqotlarda kompyuter vositasidagi muloqot, internet lingvistikasi, raqamli sotsiolingvistika, multimodal kommunikatsiya va korpus lingvistikasining nazariy asoslari batafsil ishlab chiqilgan. Biroq ushbu tadqiqotlarning aksariyati raqamli muloqotning alohida jihatlarini tavsiflash bilan cheklanadi. Xususan, ayrim ishlarda internet diskursining leksik va sintaktik xususiyatlari, boshqalarida emoji va multimodal vositalarning pragmatik vazifalari, yana boshqalarida esa kod-almashish yoki identifikatsiya jarayonlari o'rganilgan. Ammo mazkur komponentlarni yagona lingvostilistik tizim sifatida integratsiyalash hamda ular asosida raqamli muhitda shakllanayotgan til jamoalarini aniqlashga qaratilgan konseptual model deyarli ishlab chiqilmagan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ijtimoiy va kasbiy jamoalarga xos til birliklarini tavsiflashda sotsiomadaniy shartlanganlik tamoyili alohida metodologik ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy sotsiolingvistik tadqiqotlarda bunday birliklar muayyan ijtimoiy guruh ehtiyojlari, qadriyatlari va muloqot amaliyotlari ta'sirida shakllanuvchi kommunikativ kichik tizimning elementi sifatida talqin qilinadi. J.N.Junusova va M.K.Tulegenova yoshlar sotsiolektini umumxalq tilining substandart muloqot quyi tizimi sifatida izohlab, uning shakllanishini ijtimoiy tabaqalanish, guruh madaniyati va nutqiy identifikatsiya bilan bog'laydi.[1] Mualliflarning ta'kidlashicha, jamoaga xos til birliklari nafaqat nominativ vazifani bajaradi, balki guruhga mansublikni ko'rsatish, o'zini namoyon etish va ijtimoiy tabaqalanishni ifodalash vazifalarini ham amalga oshiradi. I.V.Popovicheva ijtimoiy semantikani til orqali uzatiladigan ijtimoiy axborot shakli sifatida izohlab, unga ijtimoiy guruhlar, ularning o'zaro munosabatlari, me'yorlari, xulqiy standartlari va subyektlarning jamiyatdagi maqomi haqidagi bilimlarni kiritadi.[2] Muallifning ta'kidlashicha, til birliklari ko'pincha nafaqat ijtimoiy ma'lumotni ifodalaydi, balki unga nisbatan jamoaviy munosabat va bahoni ham o'zida mujassamlashtiradi. Mazkur dissertatsiyada o'zbek tilidagi raqamli muloqotni tavsiflash uchun mualliflik lingvostilistik modeli taklif etiladi. Modelning asosiy maqsadi raqamli muloqotda uchraydigan lingvistik va ekstralingvistik ko'rsatkichlarni yagona tizimga keltirish hamda ular asosida foydalanuvchining til jamoalariga mansubligini aniqlashdan iborat. Taklif etilayotgan model lingvistik tavsiflash, sotsiolingvistik tahlil va korpus lingvistikasi metodlarini o'zaro integratsiyalash orqali raqamli diskursni kompleks o'rganish imkonini beradi.

Tahlil va natijalar: Mualliflik modeli beshta metodologik asosga tayangan holda ishlab chiqildi.

Birinchisi kompyuter vositasidagi muloqot nazariyasi bo'lib, u raqamli kommunikatsiyaning diskursiv xususiyatlarini tavsiflaydi.

Ikkinchisi raqamli sotsiolingvistika yondashuvi bo'lib, unda til birliklarining ijtimoiy identifikatsiya bilan bog'liqligi asosiy mezon sifatida qoraladi.

Uchinchisi korpus lingvistikasi metodlari bo'lib, ular katta hajmdagi autentik matnlarni statistik va sifat jihatdan tahlil qilish imkonini beradi.

To'rtinchisi multimodal kommunikatsiya nazariyasi bo'lib, matn, emoji, stiker, tasvir, audio va boshqa semiotik resurslarning o'zaro munosabatini izohlaydi.

Beshinchisi til jamoasi nazariyasi bo'lib, foydalanuvchilarning muloqot xususiyatlari va til tanlovi asosida ularni muayyan ijtimoiy guruhlariga ajratish imkonini beradi.

Taklif etilayotgan modelning markazida raqamli muloqot tushunchasi turadi. Mazkur muloqot uchta o'zaro bog'liq komponent orqali namoyon bo'ladi:

- 1) lingvistik komponent;
- 2) ekstralingvistik komponent;
- 3) multimodal komponent.

Har bir komponent o'ziga xos ko'rsatkichlar tizimiga ega bo'lib, ularning yig'indisi foydalanuvchining kommunikativ portretini shakllantiradi.

Lingvistik komponent raqamli matnning ichki tuzilishini tavsiflaydi. U leksik tarkib, morfologik shakllar, sintaktik qurilmalar, pragmatik vositalar, grafostilistik birliklar hamda kod-almashish hodisalarini qamrab oladi. Aynan ushbu ko'rsatkichlar orqali foydalanuvchining til tanlovi, uslubiy xususiyatlari va kommunikativ strategiyasi aniqlanadi. Masalan, ingliz tilidan kirgan birliklarning qo'llanish chastotasi, internet slengi, qisqartmalar yoki dialekt elementlarining ishlatilishi muayyan til jamoasining o'ziga xos belgisi sifatida namoyon bo'lishi mumkin.

Ekstralingvistik komponent foydalanuvchining ijtimoiy va kommunikativ tavsiflarini o'z ichiga oladi. Bunda yosh, jins, hudud, kasb, ta'lim darajasi, platforma turi, muloqot maqsadi va kommunikativ vaziyat asosiy omillar hisoblanadi. Ushbu ko'rsatkichlar lingvistik birliklarning tanlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, yosh foydalanuvchilar internet slengi va emoji vositalaridan faolroq foydalanishi, rasmiy guruhlarda esa adabiy til me'yorlariga yaqinroq uslub kuzatilishi mumkin.

Multimodal komponent matndan tashqari barcha semiotik vositalarni qamrab oladi. Emoji, stiker, GIF, tasvir, video, audio xabar, havolalar va heshteglar kommunikativ mazmunni boyituvchi hamda pragmatik ma'noni aniqlashtiruvchi resurslar sifatida qoraladi. Raqamli muloqotning o'ziga xosligi aynan ushbu multimodal vositalarning matn bilan uzviy uyg'unlashgan holda ishlatilishida namoyon bo'ladi. Shu sababli foydalanuvchining kommunikativ uslubini tavsiflashda multimodal birliklarni lingvistik vositalardan alohida emas, balki ular bilan integratsiyada tahlil qilish maqsadga muvofiq.

Mazkur uch komponent o'zaro uzviy bog'langan bo'lib, ularning kompleks tahlili natijasida foydalanuvchining lingvistik profili shakllantiriladi. Aynan lingvistik profil til jamoalarini aniqlashning asosiy manbai hisoblanadi. Bunda alohida lingvistik birlik emas, balki ularning qo'llanish chastotasi, o'zaro kombinatsiyasi va kommunikativ vaziyat bilan bog'liqligi hisobga olinadi. Shunday yondashuv raqamli muloqot asosida til jamoalarining o'ziga xos lingvostilistik xususiyatlarini obyektiv ravishda tavsiflash imkonini beradi.

Raqamli muloqotning lingvostilistik modelini shakllantirish tamoyillari.

Taklif etilayotgan modelning asosiy xususiyati shundaki, u raqamli muloqotni alohida til hodisalari yig'indisi sifatida emas, balki o'zaro bog'langan ko'p qatlamli kommunikativ tizim sifatida talqin qiladi. Mazkur tizimda har bir til birligi o'zining bevosita lingvistik vazifasidan tashqari sotsiolingvistik, pragmatik va identifikatsion funksiyani ham bajaradi. Shu sababli modelning markazida alohida so'z yoki grammatik shakl emas, balki lingvistik markerlar tizimi turadi.

Xulosa va takliflar. Lingvistik marker deganda foydalanuvchining muayyan til jamoasiga mansubligini aniqlash imkonini beruvchi barqaror til belgisi tushuniladi. [3] Raqamli muloqotda bunday markerlar leksik, morfologik, sintaktik, pragmatik va multimodal ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Masalan, inglizcha o'zlashmalarni faol qo'llash, kod-almashish, internet slengi, emoji, murojaat shakllari, qisqartmalar yoki punktuatsiyaning nostandart qo'llanishi ma'lum foydalanuvchilar guruhi uchun xarakterli bo'lishi mumkin. Alohida olingan bunday birlik foydalanuvchini tavsiflash uchun yetarli bo'lmas-da, ularning majmui foydalanuvchining lingvistik portretini shakllantiradi.

Mazkur tadqiqotda lingvistik markerlar beshta asosiy guruhga ajratiladi:

1-guruh - leksik markerlar. Bularga internet slengi, xorijiy tillardan kirgan birliklar, terminlar, dialektal birliklar, jargonlar, qisqartmalar va heshteglar kiradi. Mazkur birliklar foydalanuvchining kasbiy faoliyati, qiziqishlari, yosh guruhi va kommunikativ muhitini tavsiflaydi.

2-guruh - grammatik markerlar. Ushbu guruhga morfologik variantlar, sintaktik konstruksiyalar, ellipsis, sodda va to'liqsiz gaplar, shuningdek, gap tuzilishining soddalashuvi kiradi. Raqamli muloqotning tezkorligi grammatik ixchamlikni kuchaytiradi va bu hodisa turli platformalarda turlicha namoyon bo'ladi.

3-guruh - pragmatik markerlar. Bunga murojaat shakllari, iltimos, minnatdorchilik, uzr, kinoya, hazil, baholash birliklari hamda xushmuomalalik strategiyalarini ifodalovchi vositalar kiradi. Ushbu markerlar foydalanuvchilar o'rtasidagi ijtimoiy masofa va kommunikativ munosabatlarni aniqlash imkonini beradi.

4-guruh - grafostilistik markerlar. Raqamli diskursda bosh va kichik harflarning almashuvi, undov va so'roq belgilarining takrorlanishi, cho'zilgan unlilar, nostandart

punktuatsiya, lotin va kirill yozuvining aralash qo'llanishi, transliteratsiya kabi hodisalar kommunikativ emotsionallik va individual uslubni ifodalovchi muhim belgilar hisoblanadi.

5-guruh - multimodal markerlar. Ushbu guruhga emoji, stiker, GIF, audio xabar, video, tasvir, havola va boshqa semiotik vositalar kiradi. Ular yozma matnda emotsional holat, baholash, munosabat va nutq aktining pragmatik kuchini ifodalovchi vositalar sifatida xizmat qiladi.

Taklif etilayotgan modelda mazkur markerlar bir-biridan mustaqil emas, balki o'zaro bog'langan holda faoliyat ko'rsatadi. Masalan, yosh foydalanuvchilar nutqida internet slengi ko'pincha emoji, qisqartmalar va nostandart punktuatsiya bilan birgalikda uchrasa, rasmiy professional guruhlarda terminologik birliklar, adabiy til me'yorlari va neytral grafostilistik vositalar ustunlik qiladi. Demak, til jamoasini aniqlashda alohida marker emas, balki markerlar kombinatsiyasi asosiy mezon sifatida qaraladi. Shuni alohida ta'kidlash mumkinki, taklif etilgan mualliflik lingvostilistik modelida raqamli muloqot lingvistik, ekstralingvistik va multimodal komponentlarning integratsiyasi asosida tavsiflanadi. Ushbu yondashuv foydalanuvchilarning lingvistik profilini shakllantirish va raqamli muhitda faoliyat yuritayotgan til jamoalarini aniqlashning nazariy asosini yaratadi. Ishlab chiqilgan konseptual model lingvistik markerlarni korpusda annotatsiyalash, ularning statistik va funksional xususiyatlarini aniqlash, foydalanuvchilarning kommunikativ portretini yaratish uchun atributlar bazasini shakllantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Жунусова Ж. Н., Тулегенова М. К. Социокультурная обусловленность лексических единиц молодежного социолекта // Вестник Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева. Серия: Филология. - 2023. - № 1 (142). - С. 76-86. - DOI: 10.32523/2616-678X-2023-142-1-76-86.

2. Поповичева И. В. Социально-оценочный компонент в семантической структуре диалектных слов (на примере лексической группы «Ребенок») // Филология и литературоведение. - 2013. - № 10 [Электронный ресурс]. - URL: <https://philology.snauka.ru/2013/10/585> (дата обращения: 26.02.2026).

3. Мухина Н. Б., Шайхутдинова Т. Н. Лингвистические маркеры выражения побудительной цели речевого действия говорящего // МНКО. 2016. №6 (61). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lingvisticheskie-markery-vyrazheniya-pobuditelnoy-tseli-rechevogo-deystviya-govoryaschego> (дата обращения: 07.07.2026);

4. Хлыстунова Ю., Ульянова Н. Языковые маркеры общеизвестности в современных англоязычных СМИ // Евразийский гуманитарный журнал. 2024.

№1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovye-markery-obscheizvestnosti-v-sovremennyh-angloyazychnyh-smi> (дата обращения: 07.07.2026).